

УДК 1:378.011.3-051

БОДАК Валентина – доктор філософських наук, професор, кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (bodakvalentyuna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200795>

Бібліографічний опис статті: Бодак, В. (2020). Філософія у процесі фахової підготовки сучасного вчителя: постановка проблеми. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», 40*, 11–19. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200795>

ФІЛОСОФІЯ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Анотація. *Метою статті є виявлення та обґрунтування ролі і значення філософії як навчальної дисципліни у процесі фахової підготовки сучасного вчителя. **Методологія.** Для реалізації поставленої мети використовувалися соціально-філософські методи конкретності, системності та історизму, а також ідеї і принципи філософської антропології і соціальної психології. **Наукова новизна.** Наголошено, що в сучасній системі освіти існує протиріччя між необхідністю і потребою утверджувати компетентнісну, особистісно орієнтовану парадигму і домінуванням «знаннєвої», заснованої на репродуктивному підході парадигми. Доведено, що така ситуація витіснила філософію як навчальну дисципліну на периферію навчального процесу фахової підготовки сучасного вчителя, обмежила його та потенційних учнів вповні отримати навички філософування та критичного мислення і здатність до самотворення. **Висновки.** В умовах реформування системи освіти в Україні (2016–2029), утвердження вимог Нової української школи необхідно створити умови для навчання, виховання і розвитку особистості шляхом філософування, що забезпечить формування в учнів необхідних компетенцій, зокрема для занять філософією в закладі вищої освіти. Історико-хронологічне чи проблемне вивчення філософії у процесі фахової підготовки бакалаврів та магістрів сприятиме*

формуванню навичок теоретико-методологічного аналізу, професійних компетенцій, зокрема критичного мислення, європейської культурної ідентичності, емпатії.

Ключові слова: вчитель, критичне мислення, навчальна дисципліна, філософія, філософування, фахова підготовка.

BODAK Valentyna – Doctor of Philosophy Sciences, Professor of the Philosophy Department named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bodakvalentyna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200795>

To cite this article: Bodak, V. (2020). Filosofii u protsesi fakhovoi pidhotovky suchasnoho vchytelia: postanovka problemy [Philosophy in the process of professional training of a modern teacher: statement of the problem]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofiiia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 40*, 11–19. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.40.200795> [in Ukrainian].

PHILOSOPHY IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF A MODERN TEACHER: STATEMENT OF THE PROBLEM

Summary. *The purpose of the article is to identify and substantiate the role and importance of philosophy as a discipline in the process of professional training of modern teachers. **Methodology.** To achieve this goal, we used socio-philosophical methods of specificity, systematicity and historicism, as well as ideas and principles of philosophical anthropology and social psychology. **Scientific novelty.** It is emphasized that in the modern education system there is a contradiction between the necessity and the need to assert a competent, personality oriented paradigm and the dominance of the “knowledge” based on the reproductive approach of the paradigm. It has been proved that such a situation has displaced philosophy as an educational discipline on the periphery of the educational process of the professional preparation of modern teachers limiting them and potential students to fully acquire the skills of philosophy and critical thinking as well as the ability to create. **Conclusions.** In the context*

of the reform of the education system in Ukraine (2016–2029), the approval of the requirements of the New Ukrainian School should create conditions for education, cultivation of personality and development of the individual through philosophizing, which will provide students with the necessary competencies, in particular for taking philosophy at university. Historical-chronological or problematic study of philosophy in the process of professional training of bachelors and masters will contribute to the formation of the skills of theoretical and methodological analysis, professional competences, in particular critical thinking, European cultural identity, empathy.

Key words: *teacher, critical thinking, discipline, philosophy, philosophy, professional training.*

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми визначена, по-перше, діалектикою взаємозв'язків філософської та педагогічної освіти у процесі фахової підготовки сучасного вчителя, по-друге – суперечностями між гуманістичним, екзистенційно важливим значенням філософського знання і неефективним вивченням філософії в закладі вищої педагогічної освіти та власне використанням отриманих знань із філософії в професійній діяльності, по-третє – протиріччям між необхідністю і потребою для сучасної системи освіти утверджувати компетентнісну, особистісно орієнтовану парадигму і домінуванням «знанневої», заснованої на репродуктивному підході.

Нехтування цими суперечностями витіснили філософію як навчальну дисципліну на периферію навчального процесу фахової підготовки сучасного вчителя, обмежує його та потенційних учнів вповні отримати навички філософування та критичного мислення, обрати шляхи самореалізації та самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З'ясовуючи проблеми ролі і значення філософії у процесі фахової підготовки сучасного вчителя, ми зверталися до праць українських та зарубіжних філософів, педагогів у минулому і сьогодні, зокрема: В. Андрущенко, І. Беха, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лугового, М. Михальченка, В. Скотного, О. Сушого, Н. Ничкало та низки інших.

Сьогодні проблема викладання філософії в закладах освіти різного рівня акредитації активно обговорюється на сторінках

фахових часописів, здійснюється пошук шляхів її вирішення на конференціях, форумах тощо. Попри сказане, проблема залишається невирішеною в сучасних цивілізаційних умовах розвитку освіти України, що й зумовило вибір теми нашої статті.

Метою статті є виявлення та обґрунтування ролі і значення філософії як навчальної дисципліни в процесі фахової підготовки сучасного вчителя. У межах визначеної мети необхідно вирішити такі **завдання**:

- з'ясувати концептуальні засади фахової підготовки сучасного вчителя;
- виявити особливості філософії як навчальної дисципліни в процесі фахової підготовки вчителя.

Концептуальні засади фахової підготовки сучасного вчителя визначені в Педагогічній Конституції Європи, яка є стратегічним документом у визначенні шляхів і напрямів формування вчителя нової генерації для об'єднаної Європи ХХІ ст. Текст Педагогічної Конституції погоджено і підписано в м. Франкфурт-на-Майні в межах роботи Другого Форуму ректорів педагогічних університетів Європи 23-25 травня 2013 року. Педагогічна Конституція Європи встановлює єдині методологічні і ціннісні орієнтири педагогічної освіти в конкретизації принципів її розвитку, змісту, очікуваних результатів.

В умовах інтеграційних процесів в економічному, політичному, культурному житті в Європі і світі підготовка вчителя в Україні повинна відповідати найвищим стандартам. Передумовою прийняття і реалізації основних положень Педагогічної Конституції були Рекомендації ЮНЕСКО про статус вчителя (1996), про статус викладацьких кадрів вищих навчальних закладів (1997), Лісабонські домовленості (1997) щодо визнання кваліфікацій у галузі вищої освіти, декларації Болонського процесу щодо створення єдиного європейського простору у сфері вищої освіти, Міжнародні стандарти класифікації освіти (2011) та інші.

Педагогічна Конституція у 6-му розділі визначає основні компетенції європейського вчителя ХХІ століття відповідно до головного завдання його підготовки як здатності до практичної навчально-виховної діяльності. Це комунікативна компетентність, яка ставить вимогу вільного володіння кількома

європейськими мовами; компетентність самоідентичності; компетентність справедливості; лідерська компетентність; дослідницько-аналітична компетентність; здатність навчатися впродовж життя; емпатія як здатність розуміти переживання учня чи студента та співпереживати з ним в процесі спілкування (Педагогічна Конституція Європи, 2015).

Звернемо увагу на визначені компетенції самоідентичності та емпатії, які сьогодні, в умовах утвердження особистісно орієнтованої парадигми освіти, стають важливим особистісним набуттям суб'єкта освіти.

На думку К. Роджерса (1984), емпатія не є якимось особливим станом, а є певним способом спілкування, супровідним процесом щодо нього. Бути емпатичним, уміти «входити» в стан іншого і перебувати в ньому «як вдома» означає бути відповідальним, активним, сильним і водночас співчутливим і чуйним (Роджерс, 1984, с. 274). Таким чином, здатність вчителя до емпатії як компетенція дозволяє йому бути максимально чутливим до стану і переживань іншої людини – не засуджувати, не оцінювати, а розуміти в іншому те, що, можливо, й він сам заледве усвідомлює.

Емпатійність сучасного вчителя як компетенція корелюється з методологічною засадою Нової української школи – педагогікою партнерства, головним завданням якої є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу. Це завдання реалізовується в спільній діяльності учителя й учнів, учителя й батьків, що передбачає спілкування і взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень із метою особистісного розвитку школярів. Педагогіка партнерства (співробітництва) ґрунтується на принципах гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості, її метою є створення нового гуманного суспільства, вільного від тоталітаризму і офіціозу.

Проблема самоідентичності в переліку компетентностей вчителя постає як проблема захисту і збереження європейської культурної ідентичності, еволюція розвитку економічного, політичного, культурного співіснування та співдружності суверенних національних держав в межах Європи. Це поняття послідовно було розкрито в Копенгагенській «Декларації про

Європейську ідентичність» (1973 р.), Хартії європейської співдружності (1995 р.), консолідованому договору про Європейський Союз (Маастрихтський договір, 1993 р.) та договорі про Конституцію Європи (2004 р.), Паризькій декларації «Європа, в яку ми віримо» (2017 р.) та інших. Таким чином, культурна ідентичність європейської співдружності – це спільність історичної долі народів Європи в розбудові мирного правопорядку та спільність цінностей, визнання фундаментальних прав людини і норм права на загальних принципах, що підтверджують волю індивідуальної і соціальної відповідальності.

Створення політичної, економічної та соціальної європейської спільноти можливе тільки через співробітництво, згуртованість і єдність Європи, визнання суверенних прав кожного народу, гуманістичних стандартів західноєвропейської культурної традиції та неприйняття будь-яких форм тоталітаризму. Набуття вчителем європейської культурної ідентичності, на наше глибоке переконання, можливе шляхом створення належних умов вивчення дисциплін соціально-гуманітарного циклу, зокрема культурології, естетики та філософії.

У статті 6.4. Педагогічної Конституції (2015) мова йде про те, що лише високий професіоналізм і компетенції вчителя сприятимуть формуванню повноформатного суб'єкта європейського процесу. Таким суб'єктом є людина «глибоких знань і культури, носій гуманістичної філософії, світогляду та моралі, національних та загальнолюдських цінностей, сформованих вмінь, потреб і прагнення їх реалізації в європейському і світовому життєвому просторі» (Педагогічна Конституція Європи, 2015).

Сучасні умови в Україні і світі фахової підготовки вчителя визначають необхідність модернізації змісту навчальних дисциплін, зокрема філософії. Програмне забезпечення філософії необхідно адаптувати до європейських стандартів викладання, чому може сприяти обмін і координація між університетами, а також узгодження вимог щодо професійних компетентностей вчителя усіх рівнів освіти (дошкільної, початкової, середньої, вищої, професійної, а також навчання дорослих), до людиноцентричних, особистісно орієнтованих потреб професії. У контексті фахової підготовки вчителя особливість викладання філософії полягає в її приналежності до блоку основних предметів,

які становлять фундамент для всіх напрямів підготовки, а тому лише після опанування (поруч з іншим) і філософським знанням студент може обирати конкретний напрям підготовки, а в межах нього – спеціалізацію. Реалізація такого підходу допомогла б майбутньому педагогу здійснити вільний вибір індивідуальної траєкторії навчання, стати більш мобільним і адаптованим до європейської моделі вищої освіти.

Для реалізації завдань фахової підготовки сучасного вчителя, який у практичній діяльності готовий відповідати на виклики глобалізованого світу, необхідно збільшити частку філософсько-світоглядної освіти, максимально впроваджувати в навчальних методиках практику філософування. Філософія є особливим видом духовної культури і духовної практики, у процесі якої людина осмислює проблеми власного буття, виробляє систему ідей, які визначають орієнтири суспільної поведінки, відображають певне ціннісне ставлення до соціальної дійсності, природи та культури. Тобто майбутній вчитель на всіх етапах здобуття освіти (від дошкільної до вищої) повинен стати суб'єктом філософування – володіти практичними навичками критичного мислення і бути професійно готовим створити умови для їх формування у своїх учнів.

Предметом філософування є пошук відповідей на питання про добро, щастя, сенс, істину, а наслідком – усвідомлення того, що будь-яка з отриманих не є кінцевою і визначальною. Такий досвід формує рефлексивне мислення та спосіб буття, виключає догматизм та авторитаризм у будь-якому його прояві, допомагає побачити недоліки в різних сферах оточуючого світу і водночас усвідомити можливість їх усунення. Окрім цього, філософування в спільних для європейської традиції поняттях – від Античності і до сьогодні – дає відчуття культурної європейської ідентичності, яка в Педагогічній Конституції Європи (2015) визначена як компетенція сучасного вчителя.

Філософське знання і навички філософування як рефлексивного мислення не мають прямого практичного застосування, однак сприяють розвитку критичного мислення, діалогічного спілкування, формують терпимість та здатність до емпатії, вміння чітко формулювати власну точку зору, розуміти, сприйняти чи спростувати аргументи співбесідника. Ці здат-

ності характеризують світосприйняття та діяльність вчителя як суб'єкта педагогіки партнерства, ставлять мету не накопичення знань, а створення умов для формування компетентностей, саморозвитку особистості на ціннісних засадах краси, добра, істини та свободи.

Доречним є запитання про те, чи готовий студент закладу вищої педагогічної освіти, тобто майбутній вчитель, до практики філософування як умови фахової підготовки і чи готова сучасна система освіти на всіх рівнях забезпечити умови для навчання, виховання і розвитку особистості шляхом філософування.

Питання відкрите, бо з 2016 року в Україні відбувається реформування освіти під назвою Нова українська школа, яке повинне завершитися у 2029 році, коли буде перший випуск 12-річної загальноосвітньої школи. У структурі Нової української школи передбачено реалізацію дев'яти змістових компонентів, а саме:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
2. Умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно.
3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.
4. Децентралізація та ефективне управління, що надасть школі реальну автономію.
5. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками.
6. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
7. Нова структура школи, яка дає змогу добре засвоїти новий зміст і набути компетентності для життя.
8. Справедливий розподіл публічних коштів, який забезпечує рівний доступ усіх дітей до якісної освіти.
9. Сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу (Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016).

Вважаємо, що концептуальні засади Нової української школи визначають умови для здійснення філософської освіти, навчання шляхом філософування, ознакою, засобом і метою якого є формування критичного мислення. Причому модель філософування з метою формування критичного мислення у суб'єкта освіти на всіх її рівнях у формах, змісті і методичному забезпеченні повинна увійти в структуру особистісно орієнтованої, компетентнісної освітньої парадигми.

Висновки. В умовах реформування системи освіти в Україні (2016–2029), утвердження вимог Нової української школи необхідно створити педагогічні умови для навчання, виховання і розвитку особистості шляхом філософування, що забезпечить формування в учнів необхідних компетенцій, зокрема створить особистісні передумови для занять філософією в закладі вищої освіти. Історико-хронологічне чи проблемне вивчення філософії у процесі фахової підготовки бакалаврів та магістрів сприятиме формуванню навичок теоретико-методологічного аналізу, професійних компетенцій, зокрема критичного мислення, європейської культурної ідентичності, емпатії.

Перспективною подальших досліджень є вивчення світового досвіду та, зокрема, досвіду американського професора М. Ліпмана з питань формування навичок філософування в дітей та його впровадження у процес вивчення філософії в закладі вищої освіти як складової частини фахової підготовки майбутнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи (2016). Взято 2 грудня 2019 р. URL : <https://base.kristti.com.ua/?p=1129>.
2. Педагогічна Конституція Європи (2015). Взято 12 листопада 2019 р. URL : <https://svitovid6.webnode.com.ua/news/pedagogichna-konstitutsiya-jevropi/>.
3. Роджерс К. Емпатія. В.К. Вилюнас, Ю.Б. Гиппенрейтер. *Психологія емоцій*. С. 274–276. Москва : Изд-во Моск. Университета, 1984.

REFERENCES

1. *Nova ukrajinsjka shkola. Konceptualjni zasady reformuvannja serednjoji shkoły [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]* (2016). Retrieved December 2, 2019, from <https://base.kristti.com.ua/?p=1129> [in Ukrainian].
2. *Pedagoghichna Konstytucija Jevropy [The Pedagogical Constitution of Europe]* (2015). Retrieved December 2, 2019, from <https://svitovid6.webnode.com.ua/news/pedagogichna-konstitutsiya-jevropi/> [in Ukrainian].
3. Rodzhers, K. (1984). Jempatija [Empathy] In V.K.Viljunas, Ju.B. Gippenrejter (Ed), *Psihologija jemocij – Psychology of emotions*. (pp. 274-276). M.: Izd-vo Mosk. Universiteta [in Russia].